

THEOLOGIA BIBLICA

Simon Attila*

Szatmárudvari

Siratóénekek és jajmondások az ószövetségi irodalomban

Bevezetés

A szentíráskutatás és írásmagyarázat akkor tölti be rendeltetését, ha a mindenkori jelenben és jelenre nézve tud segítséget nyújtani Isten üzenetének megértésében. A megértés tekintetében pedig egyetértünk Kustár Zoltán megállapításával:

„A bibliai könyvek megértésének egyik fő akadályja az, hogy a mi világunk és a bibliai szerzők világa között széles szakadékok tátonganak. A Biblia világától elválaszt bennünket a nyelv és a mögötte húzóódó, számunkra idegen gondolkodásmód. Elválaszt bennünket a földrajzi viszonyok és a kortörténeti események hiányos ismerete vagy az ókori közel-keleti embernek a miénktől teljesen eltérő világképe. Az ószövetségi írásmagyarázat feladata éppen abban áll, hogy ezeket a szakadékokat áthidalja, és a bibliaolvasó embert elvezesse egy titokzatos, addig tán ismeretlen világba, ahol feltárulhat előtte a bibliai igék nyelvi, történelmi és kulturális háttere, s ahol egyszer csak minden – vagy legalábbis majdnem minden – elhelyezhetővé, érthetővé és világossá válik.”¹

Ez a tanulmány az ószövetségi irodalomban fellelhető siratóénekeket kívánja közelebb hozni és érthetőbbé tenni a jelenkori bibliaolvasó számára. A halállal való konfrontáció, a gyász olyan titokzatos világ, amelyről Izráel népét illetőleg is kevés információt kapunk az ószövetségi irodalomban. Tulajdonképpen nem találunk pontos és részletes leírást arról, hogy miként zajlott le egy gyászfolyamat, és hogy a zsidók milyen rítussorozatok kíséretében temették el halottaikat.

A legelső gyásszal kapcsolatos információ az 1Móz 23,2-ben található, ahol azt olvashatjuk, hogy Sára halálakor Ábrahám bement, hogy „gyászolja Sárát és

---

* Simon Attila (Szatmárnémeti, 1978) református lelképásztor, a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetben folytatott teológiai tanulmányokat (1997–2002), majd a Nagyváradai Partiumi Keresztény Egyetemen szerzett magiszteri oklevelet vallástudományok területen (2013–2015). Lelkipásztori munkája mellett 2012-től társszerkesztője az *Isten szava hozzánk!* című, a *Die Losungen der Herrnhuter Brüdergemeine* alapján napi igemagyarázatokat megjelentető blognak. 2017-től a Debreceni Református Hittudományi Egyetem doktorandusza. Kutatási területe: gyászszokások a magyar református keresztyén közösségekben a 21. század elején.

¹ Kustár Zoltán: Az ókori Izráel társadalmá – Történeti bevezetés. In: *Theologiai Szemle* 55. (2012/4), (241–242), 241.

sirassa őt”.² Diósi Dávid a svéd Geo Widengrenre hivatkozva általános emberi jelenségnek tekinti a halottsiratást, amely a gyászceremónia legfontosabb része.³ A siratóénekek csupán egyik eleme a halottsiratás folyamatának. A rabbinikus korban ez nem valami szabadon feltörő, ösztönös cselekvés vagy pedig rítuslehetőség a család számára a gyászfolyamatban, hanem kötelező, ugyanis a rabbik véleménye szerint a kegyelet megköveteli, hogy a legszegényebb zsidó család is legalább egy siratóasszonyt és két fuvolást alkalmazzon – írja Diósi Dávid egyrészt a Billerbeck–Strack szerzőpárosra, másrészt a *Misna* (Ketubot IV,4) tanítására hivatkozva.⁴ Ezen a ponton figyelembe kell vennünk Bodó Sára megállapítását, aki szerint a siratóasszonyok rituális feladata, a „hivatalos” siratás módszere gyászirítus ugyan, viszont

„[...] a nem megfelelő, a kényszerű, a belső tartalmakat nélkülöző rítus nem hogy nem segít a gyászban, hanem még akadályozza is azt. [...] Amikor a rítus inkább a környezet elvárásának felel meg, és nem a helyzetnek, előbb-utóbb formálissá és hamissá válik.”⁵

Ezzel nem azt állítjuk, hogy az ószövetségi hagyományokra építő rabbinikus kor halottsiratásai és a siratóénekek formálisak vagy hamisak voltak, csupán arra a lehetőségre utalunk, hogy a siratóénekek szerepe meg is változhatott az idők folyamán. Ennek a lehetséges változásnak a vizsgálata rendjén Émile Durkheim módszerét vesszük figyelembe, aki szerint a vallásokra „alkalmazható egyedüli magyarázó elemzési módszer a történelem”, és amikor

„[...] egy meghatározott pillanatban tekintett emberi dolog magyarázatára vállalkozunk – legyen szó akár vallási hiedelemről, akár erkölcsi szabályról, jogi előírásról, esztétikai eljárásról vagy gazdasági berendezkedésről –, azzal kell kezdenünk, hogy visszamegyünk legprimitívebb és legegyszerűbb formájáig, megpróbálunk számot adni azokról a jellegzetességekről, amelyekkel létezésének abban a szakaszában meghatározható, majd ki kell mutatnunk, hogyan vált apránként egyre fejlettebbé és bonyolultabbá, hogyan lett belőle az, aminek a vizsgált pillanatban ismerjük.”⁶

² Oláh, János: *Judaisztika 2. Az életút szertartásai és eseményei*. Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem. Filium Kiadó, Budapest 1999, 72.

³ Diósi Dávid: „Hivassátok a siratóasszonyokat, hadd jöjjenek, ...akik jól tudnak sírni!” (Jer 9,16). Halottsiratás az ószövetségi Szentírásban. In: *Studia Theologica Transylvaniensia* 13. (2010/1), (59–75) 61–62. A hivatkozott munka: Widengren, Geo: *Religionsphänomenologie*. Walter de Gruyter & Co., Berlin 1969, 406.

⁴ Diósi Dávid: *i. m.* 63. A hivatkozott források: Strack, Hermann L. – Billerbeck, Paul: *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch. Band I: Das Evangelium nach Matthäus*. C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München 1978, 521.

⁵ Bodó Sára: *Gyászidőben. A gyászolók lelki gondozásának lehetőségei*. Kálvin Kiadó, Budapest 2013, 44–45.

⁶ Durkheim, Émile: A vallási élet alapformái. In: Simon Róbert (szerk.): *A vallástörténet klaszszikusai*. Osiris Kiadó, Budapest 2003, (577–591) 578–579.

A kutatási folyamat során először – és a teljesség igénye nélkül – számba vesszük az ószövetségi irodalomban fellelhető siratóénekeket és az ezekhez kapcsolódó jajmondásokat, majd bibliai kommentárok segítségével igyekszünk rámutatni azokra a jellegzetességekre, amelyekre Émile Durkheim utalt. Ugyanakkor szem előtt tartjuk, hogy Durkheim magyarázó elemzési módszere esetében, ahol az „egyedüli magyarázó elemzési módszer a történelem”, nem a modern történelemtudomány által számon tartott történelemre gondolunk, hanem arra a történetre, amely Isten és ember, a Teremtő és teremtmény között folyik le, s amely történet hármas tagozódásban hagyományozódott ránk, és hármas tagozódásban is keletkezett: a történeti könyvekben, a prófétai könyvekben és a tanítói könyvekben.⁷

1. Az ószövetségi siratóénekek

1.2. *A siratóénekek „belye” az ószövetségi irodalomban*

Az Ószövetségben fellelhető siratóénekek igeheleyszerű bemutatása rendjén három forrásra támaszkodunk.⁸

Siratóénekekre vagy siratóének használatára vonatkozó lókusok:

- a) *a történeti könyvekben*: 2Sám 1,17–27; 3,33–34; 1Kir 13,30; 2Krón 35,25;
- b) *a prófétai könyvekben*: Jer 7,29; 9,16–22; 22,18; Ez 2,10; 19,1–14; 27,2–36; Ám 5,1–27; Mík 1,8; Náh 1,2–8; 3,1.18–19; Zak 12,11;
- c) *a tanítói könyvekben*: JSir 1–5; Préd 12,7.

A bevezetésben már jeleztük, hogy a teljesség igénye nélkül vesszük számba az előfordulási helyeket, mert kutatásunknak nem az a célja, hogy pontos kimutatást készítsünk azokról az ószövetségi igehelekről, amelyek siratóénekekhez és jajmondásokhoz köthetők, hanem sokkal inkább az, hogy rámutassunk a siratóénekek állandó jelenlétére Izráel életében.

Bár az igehelek száma kevésnek mondható az ószövetségi irodalom terjedelméhez képest, ez mégis arra enged következtetni, hogy a siratóénekek szerves részei a zsidó nép Claus Westermann szerint értelmezett történetének. Mielőtt azonban rátérnénk a siratóénekek vizsgálatára, fontos tisztáznunk egy fogalomhasználati kérdést.

⁷ Westermann, Claus: *Az Ószövetség teológiájának vázlatja*. Ford. Fórisné Kallós Éva. Budapesti Református Teológiai Akadémia, Bibliai és Judaisztikai Kutatócsoport, Budapest 1993, 7–10.

⁸ Ld. Bajusz Ferenc: Jaj, jajszó. In: Bartha Tibor (szerk.): *Keresztyén bibliai lexikon*. I. kötet. Kálvin János Kiadó, Budapest 1993, 709. Szalkay László: Siratóénekek. In: Bartha Tibor (szerk.): *i. m.* II. kötet. Kálvin János Kiadó, Budapest 1995, 489. Ben-Amos, D.: Folklore in the Ancient Near East. In: Freedman, D. N. (ed.): *The Anchor Bible Dictionary*. Doubleday, New York, NY, 1992, 2993. Rózsa Huba: *Az Ószövetség keletkezése*. II. kötet. Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest 1996, 27. és 33.

1.2. *Siratóénekek vagy gyászénekek?*

A már említett három forrás fogalomhasználatát tekintve a következőket állapíthatjuk meg. A kutatók a „siratóének”, „halottsirató”, „halotti siratóének” és „gyászének” kifejezéseket használják azokra a versben mondott vagy énekelt szövegekre, amelyek a családtagok részéről vagy személyesen, vagy hivatásos siratók közreműködésével hangzottak el egy-egy haláleset alkalmával. A prófétai irodalomban és a tanítói könyvekben fellelhető prófétai igehirdetésekre Szalkay László a „prófétai siratóének” megnevezést alkalmazza, noha érzékeli, hogy különbség van a haláleset alkalmával elhangzó siratóénekek és a prófétai siratóénekek között. Ugyanis a kettő között csak formai szempontból van hasonlóság, hiszen más-más tartalommal és szándékkal születtek. Indoklásként így fogalmaz a prófétai siratóénekekkel kapcsolatban:

„[...] ez felráz, míg a másik megnyugtat és vigasztal, ez bűnbánatra indít, az együttérzést kíván ébreszteni, ez Isten ítéletét hirdeti a hallgatókról, mint halottakról, az pedig a hallgatók elhunyt iránti érzését akarja kifejezni. A prófétai siratóének Isten nevében beszél, és általában nem egy bekövetkezett, hanem egy bekövetkezendő halálesetről szól [...]”⁹

Rózsa Huba ugyan használja „halottsirató ének”, „halotti siratóének”, „gyászdal”, „siratóének” fogalmakat, de nem alkalmazza a prófétai igehirdetésekre, hanem csak utal arra, hogy a próféták használnak kölcsönzött beszédformákat. Ilyen beszédforma a halotti siratóének, amelyet a fenyegető büntetés hirdetésénél alkalmaznak (Ám 5,1–3), de esetenként a gúnydal célját is szolgálhatja (Ézs 14,4–21).¹⁰ Kállay Kálmán azzal indokolja a prófétai kölcsönzött beszédforma, pontosabban a halotti siratóének, azaz a *qínáb-strófa* használatát, hogy ilyen módon

„[...] a Jahve-szó minél könnyebben felvehető és továbbadható legyen a tartalom veszélyeztetése nélkül.”¹¹

Ben-Amos „sirató-” vagy „temetési gyászének”-ként határozza meg a héber קִינָה kifejezés jelentését, amely tulajdonképpen egy szóbeli verses forma. Ezt minden temetés alkalmával használhatták, de az Ószövetségben leginkább a harcban elesett személyek esetében leljük fel (2Sám 1,17–25; 3,33–34). A 2Sám 1,17–25-ben Dávid gyászénekét olvashatjuk Saul és Jónátán felett, a 2Sám 3,33–34 pedig azt a gyászdalt hagyományozta át, amelyet szintén Dávid mondott Abnér halálakor. Ben-Amos véleménye szerint az Ószövetségben ez az a két teljes és temetések alkalmával használt gyászének, amely vagy irodalmi idézet (és itt a 2Sám 1,18-ra hivatkozik), vagy pedig irodalmi alkotás. Ha irodalmi alkotás, akkor ebből arra lehet következtetni, hogy egyezést mutat a Jeremiás si-

⁹ Szalkay László: *i. m.* 489.

¹⁰ Rózsa Huba: *i. m.* 33–35.

¹¹ Kállay Kálmán: Jeremiás próféta élete és működése a Biblia filológiai és történeti kritikája alapján. In: *Theológiai Szemle* 1. (1925), (290–310) 292.

ralmai szerkezetével, ugyanis a Saul és Jónátán halálakor elhangzó gyászdal refszerű ismétlődései és a Jeremiás síralmainak bizonyos fejezetei ugyanazzal az הֲיִנָּה – *hogyan, hogy is* kérdőszóval kezdődnek (2Sám 1,19.25.27; JSír 1,1; 2,1; 4,1). Szerinte azonban eltekinthetünk ezektől az irodalmi keletkezési kérdésektől, ugyanis ezek a gyászdalok ismételtetők voltak, amint azt a 2Sám 3,33–34-ben olvasható gyászdal is mutatja. Ugyanis ez a sirató, amelyet Dávid Abnér felett mondott, szintén egy olyan kérdéssel kezdődik, amely megfelelője a *hogyan, hogy is*, kérdőszónak.¹² Ben-Amos álláspontját szem előtt tartva ez mindenképpen jól látszik, hogy a „gyászének” (קִינָה) kifejezést ő csak a halálesetek után mondott énekekre használja, mert amikor csak példaként említi Jeremiás síralmait, akkor az irodalmi behatárolás ellentmondásosságára kíván rámutatni.

Bodó Sára a gyász fogalmának értelmezési lehetőségeit vizsgálva arra a következtetésre jut, hogy a többféle meghatározás ugyanarra a folyamatra vonatkozik, azaz:

„A gyász az ember krízise, amit akkor él át, amikor meghal egy szeretett hozzátartozója. Az elszakadás veszteségét éli át, amit nem tud elkerülni [...]”¹³

Hézszer Gábor pedig azt is megállapítja, hogy

„[...] nem akkor kezd gyászolni az ember, amikor egy hozzátartozó vagy egy közeli barát meghal. A haldoklót és a hátramaradókat az élettől való búcsúzás kapcsolja össze: attól vesznek búcsút, amit egymás élete számára jelentenek.”¹⁴

E gyakorlati teológiai kitekintésre azért van szükség, hogy megállapíthassuk: az ószövetségi irodalomban található siratóénekek a gyászhoz kapcsolhatók, akkor is, ha egy ember exitusa után hangzottak el, de akkor is, ha a próféta ítélet-hirdetések rendjén fogalmazódtak meg, amikor a „halál” még nem következett be, hiszen „a visszafordíthatatlanság ténye”¹⁵ nyer kifejezést bennük.

Biblikateológiai szempontból sokkal fontosabb, hogy bár a héber szövegben minden esetben a קִינָה kifejezés található, a különböző magyar bibliafordításokat¹⁶ megvizsgálva eligazító eredményt kapunk a קִינָה fordítása rendjén. A 2Sám

¹² Ben-Amos, D.: *i. m.* 2933.

¹³ Bodó Sára: *i. m.* 74–75.

¹⁴ Hézszer Gábor: *A pásztori pszichológia gyakorlati kézikönyve*. Kálvin János Kiadó, Budapest 1995, 233.

¹⁵ Bodó Sára: *i. m.* 75.

¹⁶ Ld. *Szent Biblia, azaz: Istennek Ó és Új Testamentumában foglaltatott egész Szent Írás*. Magyar nyelvre fordította Károli Gáspár. Magyar Bibliatanács, Budapest 1991 [RevKároli 1908/1991] (az 1908-as revideált szöveg változatlan utánnomása). *Biblia magyarázó jegyzetekkel*. Kiadja a Magyar Bibliatársulat megbízásából a Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest 1996 (az 1975-ös Újfordítású Biblia 1990-ben revideált változata). *Biblia*. Fordította Károli Gáspár. Újonnan revideált kiadás. Veritas Kiadó 2011 [ÚjRevKároli 2011]. *Biblia*. Kecskeméthy István fordítása. CE Koinónia Kiadó, Kolozsvár 2009. *Szent Biblia, azaz: Istennek Ó és Új Testamentumában foglaltatott egész Szent Írás*. Magyar nyelvre fordította Károli Gáspár. Az eredetivel egybevetett és átdolgozott kiadás. Kiadja a Brit és Külföldi Biblia-Társulat, Budapest 1908. *Bib-*

1,17 és 3,33 fordítása rendjén vagy a „gyászének”, „gyászdal” átültetést, vagy az „ilyen sírással”, „ilyen énekkel”, „ezzel az énekkel” szókapcsolatot találjuk.¹⁷ A prófétai irodalomban (Ám 5,1; Ez 19,1; 27,2) túlnyomó részben a „siratóének” vagy „siratódal” szavakkal fordítják a קִינָה-át.

Mindezek figyelembe vételével arra az álláspontra helyezkedünk, hogy a fogalomhasználat terén is megfelelő lenne, ha különbséget tennénk a gyászhoz kapcsolható ószövetségi énekek között. Bár mind Dávid קִינָה-i, mind a prófétai irodalomban található קִינָה-ák a gyászhoz köthetők, a továbbiakban Dávid halottsírató énekeit mégis „gyászének”-eknek, a prófétai irodalomban található קִינָה-kat pedig „siratóének”-eknek nevezzük.

1.3. A qínáh-strófa kérdése

Szalkay László¹⁸ és Szigeti Jenő¹⁹ egyező nézeteket képviselnek a gyászénekek tekintetében. Megállapítják egyrészt, hogy szerzőik az elhunyt hozzátartozói voltak, s miközben egyik nemzedék a másiknak adta tovább e személyes gyászénekeket, azok tovább formálódtak, csiszolódtak. Másrészt azt írják, hogy ezeknek a gyászénekeknek „kötött metrumképlete”, azaz 3+2 verslába volt, amely nem más, mint a qínáh-strófa. Kéki Imre azonban óvatosabban fogalmaz ebben a kérdésben, amikor azt írja, hogy „a verseléshez értők fájdalukat gyászénekekben fejezték ki”.²⁰ Nagy Antalné Kulcsár Erzsébet tovább megy, és Karl Budde *Die Bücher Samuel* (Tübingen–Leipzig 1902) című könyvére hivatkozva azt írja, hogy a 2Sám 1,17–25-ben található gyászdal csak az elmondás alkalmát tekintve gyászdal, felépítése teljesen szabálytalan, és csak a 25a versben találunk egy igazi qínáh-strófát.²¹ Craig Davis pedig egyenesen azt az álláspontot képviseli, hogy a prófétai irodalomban fellelhető siratóénekek formája egyfajta „időmértékes verselés”,²² amelyben minden sor utolsó része rövidebb, mint a sor első része. Ez a fajta verselés azonban nem található meg sem a 2Sám 1,17–25-ben, sem a 2Sám 3,33–34-ben, ami azt jelenti, hogy még azelőtt ke-

---

lia. Istennek az Ószövetségben és Újszövetségben adott kijelentése. Magyar nyelvre fordította és revidálta a Magyar Bibliatársulat Szöveggondozó Bizottsága. Kiadja a Magyar Bibliatársulat megbízásából a Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest 2016 [RevÚf 2016] (a 2014. évi első kiadás utánnyomása).

¹⁷ Csupán a RevÚf 2016-ban találkozunk a „siratóének” fordítással (2Sám 1,17).

¹⁸ Szalkay László: *i. m.* 489.

¹⁹ Szigeti Jenő: Az Ószövetség felfogása a halál utáni életről. In: Pócs Éva (szerk.): *Lélek, halál, túlvilág. Vallástudományi fogalmak tudományközi megközelítésben*. Balassi Kiadó, Budapest 2001, (68–80) 73.

²⁰ Kéki Imre: Gyász. In: Bartha Tibor (szerk.): *i. m.* I., 533.

²¹ Nagy Antalné Kulcsár Erzsébet: Sámuel második könyve magyarázata. In: *A Szentírás magyarázata. Jubileumi kommentár. I. kötet. Általános tájékoztató a Szentírásról. Az Ószövetség könyveinek magyarázata. Genézis–Jób könyve*. A Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest 1995, (352–375), 352. Ld. még <http://biolka.ro/upload/Jubileumi%20Kommentar.pdf>, (573–615) 574. (2019. jan. 4.).

²² Az „időmértékes verselés” ebben az esetben a qínáh-strófa megfelelőjeként értelmezendő.

letkezhetek, amikor még nem volt szokás a gyászdalokat ebben a formában megfogalmazni.²³

Megfigyelhető, hogy igen eltérő, sőt ellentmondó vélemények fogalmazódnak meg a gyásznékek formájának tekintetében. Eligazító lehet Susan Niditch megállapítása, aki rámutat arra, hogy a modern tudósok nehézségekkel szembesülnek, amikor az ószövetségi irodalom verses formáit tanulmányozzák. Egyesek szótagokat számolnak, mások a szótagok hangsúlyait,²⁴ vagyis nincs egységes álláspont a vizsgálat tekintetében. Ezért a téma vizsgálatában Marc R. Shipp gondolatmenetét követve haladunk tovább, aki megállapítja, hogy bár vannak formai egyezések a gyásznékek és a siratóénekek között, a siratóénekek egyfajta „finomított” változatai a gyásznékeknek, amelyek nem törekszenek arra, hogy hibátlanul alkalmazzák a gyásznékek formáit.²⁵

3. A gyásznékek és siratóénekek jajmondásai

Amint láttuk, formai egyezések tekintetében a qínáh-strófa használata nem mutatható ki egyértelműen. Vizsgálatra szorul egy másik formai elem is, ugyanis Bajusz Ferenc megállapítása szerint a „jaj” kifejezés megtalálható mind a prófétai siratóénekekben, mind az izráeli gyásznékekben.²⁶ Amint már láthattuk, az ószövetségi irodalomban ránk maradt két dávidi gyásznékek az יָיִן – *hogyán, hogy is* kérdőszóval kezdődik.²⁷ Bajusz Ferenc hivatkozásként nem is ezeket említi, hanem a töredékekben fennmaradt izráeli gyásznékeket, és példaként az 1Kir 13,30; Jer 22,18; Ám 5,16 igehelyeket adja meg.²⁸ Ezekben a helyeken valóban a יָיִן és יָיִן szavakat olvashatjuk, amelyeknek jelentése *jaj, ó, ah*, viszont a *Héber–arám–magyar bibliai szótár* csak a יָיִן szónál jegyzi meg, hogy ez a halottsiratás szava, amely a prófétáknál feddőszóként jelenik meg.²⁹

A Bajusz Ferenc által említett töredékes gyásznékekkel kapcsolatban elmondhatjuk, hogy azok a halottsiratás alkalmával felhangzó gyászkiáltások, amikor Szigeti Jenő szerint „a jajongáson túl a halott nevét, címeit ismételték.”³⁰

²³ Davis, Craig: *Dating the Old Testament*. RJ Communications, New York 2007, 200. Ld. https://books.google.ro/books?id=AQhvp9qtzNEC&printsec=frontcover&hl=ro&source=gs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (2018. dec. 6.).

²⁴ Niditch, Susan: *Oral World and Written Word: Ancient Israelite Literature*. Library of Ancient Israel. Westminster John Knox Press, Louisville, KY 1996, 36.

²⁵ Shipp, Marc R.: *Of Dead King and Dirges: Myth and Meaning in Isaiah 14,4b–21*. Brill, Leiden–Boston, MA 2002, 47.

²⁶ Bajusz Ferenc: *i. m.* 709.

²⁷ Ben-Amos, D.: *i. m.* 2993.

²⁸ Bajusz Ferenc: *i. m.* 709.

²⁹ Úrge Alajos (szerk.): *Héber–arám–magyar bibliai szótár*. Ford. Liptay György. OMC Kiadó, Bécs 1993, 73–74.

³⁰ Szigeti Jenő: *i. m.* 72.

Ezzel ellentétben Kállay Kálmán az 1Kir 13,30-ra hivatkozik, és a halott felett elhangzó gyászénekekkel azonosítja e gyászkiáltásokat:

„[...] mindegyik siratóének a hói-hói-al kezdődik, amely talán a fájdalmas zokogás hangutánzó szava akar lenni, mint nálunk az óh-óh!”³¹

Mi Szigeti Jenő megállapítását tartjuk elfogadhatónak, és a „Jaj, testvérem!”, „Jaj, atyám”, „Jaj, hűgom!”, „Jaj, uram!” kifejezéseket gyászkiáltásoknak tartjuk, amelyekben a „jaj” a fájdalom kifejezésének eszköze, amelyet annak a személynek megnevezése követ, aki iránt a gyászoló fájdalmat érez. Ezzel egybehangzóan érvel Tussay János is, aki azt írja:

„A »Jaj, testvérem!« a halottsiratás kifejezése (Jer 22,18; 34,5), amelyet ismételve mondtak el. De ismerünk az Ószövetségben gyászdalokat is (2Sám 1,19–27; 3,33).”³²

Az Ószövetségben sokkal nagyobb a siratóénekek száma a gyászénekekhez vagy gyászkiáltásokhoz mérten. Mivel a már eddig említett kutatóknál többször is előfordul az Ám 5,16-ra történő hivatkozás a jajmondások esetében, hozunk néhány példát az Ámós³³ próféta könyvéből, hogy megvizsgálhassuk a jajszavak használatát a prófétai irodalomban.³⁴ Ugyanakkor azért is kézenfekvő Ámós próféciajának vizsgálata, mert a könyv nagy része költői formában íródott, a szöveg pedig szinte teljesen épnek mondható, hiszen – valószínűleg másolási hibák folytán – csak kevés nehezen fordítható szövegrész van benne.³⁵

Isten megváltoztathatatlan ítélete és annak súlyossága jut kifejezésre az Ám 5,16-ban: *Azt mondja azért az Úr, a Seregek Istene, az én Uram: Minden térségen siralom lesz és minden utcán ezt mondják: jaj, jaj! s a szántóvetőt is gyászra hívják, s a sírni tudókat siralomra.* Az írásmagyarázók megegyeznek abban, hogy itt Isten megmásíthatatlan, és visszavonhatatlan ítélete kap hangot. Kálvin értelmezésében az izráeliek annyira romlottak, hogy Isten elveszi tőlük a mentegetőzés minden lehetőségét:

³¹ Kállay Kálmán: Az Ótestamentom felfogása a halál utáni életről. Bibliai vallástörténeti Tanulmány. In: *Theológiai Szemle* 2. (1926/1–2), (586–677) 617. Ld. még ennek különlenyomatát: Kállay Kálmán: *Az Ótestamentom felfogása a halál utáni életről*. Debrecen 1926, 32.

³² Tussay János: Királyok első könyvének magyarázata. In: *A Szentírás magyarázata. Jubileumi kommentár. I. kötet. Általános tájékoztató a Szentírásról. Az Ószövetség könyveinek magyarázata. Genézis–Jób könyve*. A Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest 1995, (376–403) 392. Ld. <http://biolka.ro/upload/Jubileumi%20Kommentar.pdf>, 615–667) 647. (2019. jan. 5.).

³³ Ámós személye kapcsán Muntag rámutat arra a lehetőségre is, hogy az 1Kir 13-ban megjelenő névtelen próféta Ámós is lehetett, és így „személyesen” is köthető az Ószövetségben fennmaradt gyászénekekhez, gyászkiáltásokhoz, hiszen őt is így siratta el prófétatársa: „Jaj, szerelmes atyámfia!”. Ld. Muntag, Andor: *Amós próféta könyve*. A Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, Budapest 1978, 8.

³⁴ A bibliai igék esetében *RevKároli* 1908/1991-es kiadását használjuk.

³⁵ Muntag Andor: *i. m.* 7.

„Isten a legfőbb bíró, akinek az ítélete megfellebbezhetetlen, visszavonhatatlan.”³⁶

Izráel tudott arról, hogy Isten miként büntette meg egykor Egyiptomot (2Móz 12,12–13.29–30). Akkor csak az egyiptomiak sírtak és jajgattak, népét viszont megkímélte. Most azonban népe fog sírni és jajgatni.³⁷ Egyiptomban a sírás és jajgatás az elsőszülöttek halála után történik, a nép életében tehát elkerülhetetlen a büntetés, hiszen mindenütt siralom lesz, és így fognak kiáltani: *Jaj, jaj!* Ezt az álláspontot képviseli Szabó Andor is:

„A gyász és siratás oka az lesz, hogy maga Jahve »átmegy« népe között, mint a páskabarány megölése éjszakáján Egyiptomban (ábar vö. Ex 12:12.23), halált és jajgatást hagyva maga mögött. Akkor Egyiptom gyászolt, most tulajdon népe fog fenýítettetni és keseregni.”³⁸

Ha az ítéletet az egész prófécia összefüggésében látjuk, akkor a „jaj” itt az életben maradtak kesergése egyrészt a halottak, másrészt az ország pusztulása miatt, ugyanis az ószövetségi „nincs többé” kifejezés (Zsolt 39,14; Jób 7,8) nemcsak az emberek halálára nézve lesz igaz, hanem az ország romlására is. A halottsiratás „jaj” szava így lesz átvitt értelművé a zsidó nép és országuk pusztulásával fenyegető próféciajában.

A továbbiakban nézzük meg azt a két helyet is, ahol a „jaj” kiáltásként, felkiáltásként jelenik meg. Bár Muntag Andor szerint egy harmadik helyen, az Ám 5,7-ben is indokolt lenne a „jaj” szó megjelenése. Mivel e vers

„[...] szerkezete azonos 5,18 és 6,1 kezdő kifejezésével, valószínű, hogy a másolások során valamikor elmaradt a kezdő »jaj« felkiáltás.”³⁹

Mivel azonban az általunk használt másik két kommentárban sem Kálvin, sem Szabó Andor nem tárgyalja ezt, az 5,7 esetében eltekintünk a vizsgálttól.

A prófétai irodalomban először az Ám 5,18-ban jelenik meg a יהוה יום, Ámos pedig „jaj”-t mond azokra, akik ezt kívánják:⁴⁰ *Jaj azoknak, a kik kívánják az Úrnak napját! Mire való néktek az Úrnak napja? Sötétség az és nem világosság.* Ebben a versben a hamis reménység, az elbizakodottság felett hirdet ítéletet. Szabó Andor az egyiptomi szabadulás éjszakájáig vezeti vissza a יהוה יום eredetét. A zsidó köztudatban ez a nap Isten személyes beavatkozásának a napja, amikor

³⁶ Kálvin János: *Az Urat keressétek, akkor élni fogtok! Kálvin János magyarázata Ámós próféta könyvéhez.* Ford. Tóth Kálmán. Kálvin János Kiadó, Budapest 2002, 125.

³⁷ Muntag Andor: *i. m.* 84.

³⁸ Szabó Andor: *Ámós könyvének magyarázata.* In: *A Szentírás magyarázata. Jubileumi kommentár. II. kötet. Az Ószövetség könyveinek magyarázata. Zsoltárok könyve–Malakiás könyve.* A Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest 1995 (870–881) 876. Ld. még <http://biolka.ro/upload/Jubileumi%20Kommentar.pdf>, (1577–1598) 1588 (2019. jan. 6.).

³⁹ Muntag Andor: *i. m.* 5.

⁴⁰ Szabó Andor: *i. m.* 1588.

megsemmisíti Izráel ellenségeit.⁴¹ Kálvin véleménye az, hogy ez jelen esetben önámítás a nép részéről, mert abból indulnak ki, hogy Istennek kötelező megmentenie őket, nem pusztíthatja el őket, de mivel a próféta

„[...] látta, hogy az izráéliek ilyen felelőtlenül bizakodtak és emlegették Isten nevét, azért mondta, hogy jaj azoknak, akik az Úr napját kívánják.”⁴²

Muntag Andor a reménység fogalmát kapcsolja a יהוה יום képhez, amely a választott nép végső reménységének napja. Úgy vélték, hogy valamit megéreztek a végső reménység napjából, amikor a maguk jólétére gondoltak, de erre a hamis reménységre következik a próféta vitabeszéde (Ám 5,19–20), amelyben a nyelv kifejező eszközeit is használja:

„[...] a keretvers javarészt olyan szavakból áll, amelyeknek magánhangzója »ó«, s ez olyan, mintha bennük a megelőző prófécia »jaj« (*bój*) szava visszhangoznék.”⁴³

Mi arra a következtetésre jutottunk, hogy ezen a helyen, a „jaj” sokkal inkább feddő szóként hangzik, és a próféta felháborodását hivatott alátámasztani a képmutató emberek elbizakodottsága miatt,⁴⁴ mintsem fájdalmát az általa előre látott pusztulás és halál miatt.

A próféta a legkiválóbb nép előkelőinek gondtalansága ellen emel szót az Ám 6,1-ben:⁴⁵ *Jaj azoknak, a kik gondtalanul élnek a Sionon, és a kik elbizakodnak Samaria hegyén; a kik a népek elejének elei, és a kikhez jó az Izráelnek háza!*

Muntag Andor szerint itt a próféta legelső sorban a nép vezetőinek rövidlátását és hamis biztonságérzetét támadja, a prófécia eredeti szövege pedig megengedi azt az értelmezést is, hogy az előkelők még a gondolatát is elhárítják annak, hogy lesz „veszedelem napja”.⁴⁶ A próféta azonban nemcsak a gőgöt ostorozza, hanem úgy látja, hogy az előkelők, akiket nem úgy érintett az általános nyomorúság, mint a nép nagyobb részét, nem látták ebben Isten büntetését, hanem gondtalanul éltek tovább a maguk életét. Kálvin szerint a prófécia ezt a magatartást ítéli el.⁴⁷ Amint látható, a próféta jajszava itt sem a fájdalom és a gyász kifejezéseként hangzik el, ugyanis ő korholja, feddi az előkelőket, és ítéletet mond felelőtlen magatartásukra.

Egyetértünk Rózsa Huba véleményével, aki azt írja a jajmondásokról, hogy azok egy személy vagy egy csoport bűnös magatartását írják le. Ugyanakkor megállapítja: a kutatók véleménye megoszlik a jajmondások eredete tekintetében, hogy azok a halottsiratókkal vagy az átokmondásokkal hozhatók kapcs-

⁴¹ Szabó Andor: *i. m.* 1588.

⁴² Kálvin János: *i. m.* 129.

⁴³ Muntag Andor: *i. m.* 84.

⁴⁴ Kálvin János: *i. m.* 128.

⁴⁵ Muntag Andor: *i. m.* 94.

⁴⁶ Uo. 95.

⁴⁷ Kálvin János: *i. m.* 146.

latba. A legtöbben inkább az átokmondásokkal való kapcsolat mellett foglalnak állást,⁴⁸ és mi is velük értünk egyet.

3. Jeremiás siralmi mint gyászénekek gyűjteménye?

Mielőtt kutatásunk eredményeit összegeznénk, szükségesnek tartjuk megvizsgálnunk azokat a bibliafordításokat, amelyek összekapcsolják a gyászénekeket a siratóénekekkel. Az 1908-as revideált Károli-fordítás a következő feltételezett kontinuitást mutatja a 2Kron 35,25-ben: *Jeremiás is siratá Jósiást, és siralmas énekekkel siratják vala őt az éneklő férfiak és asszonyok mindnyájan mind e mai napig, amelyek szokásossá lettek Izráelben, s ímé azok meg vannak írva a Jeremiás siralmaiban* [וְהָנֵם כְּתוּבִים עַל-הַקִּינּוֹת]. E revideált és még két másik Károli-fordítás⁴⁹ alapján is azt a következtetést kellene levonnunk, hogy a Jeremiás siralmaiban található siratóénekek a zsidó nép gyászénekeinek gyűjteménye. Azonban a héber szövegben itt csak a קִינּוֹת⁵⁰ szót találjuk, amelynek jelentése *gyászénekek*. Domján János helyesen vonja le a következtetést, hogy a Jósiás halálakor mondott קִינָה nem maradt meg, elveszett, és az itt található utalást nem vonatkozathatjuk a Jeremiás siralmaira.⁵¹ Lehetett egy gyászénekgyűjtemény, amelyben megtalálható volt Jeremiás קִינָה-ja, mint ahogyan tudunk Jásár könyvéről is, amelyben Dávid gyászéneke, íjdala volt megírva, amelyet Jónátán és Saul halálakor mondott, de egyik sem maradt meg. A Jeremiás siralmi az Ószövetség tanítói könyvei közé tartozik, bár tartalmát tekintve a prófétai siratóénekekhez sorolható, pontosabban azon siratóénekek közé, amelyekben egy város pusztulását siratják el a próféták.

4. Következtetések

Ez a rövid tanulmány a siratóénekek rendszerezése és formai kapcsolatuk tekintetében fogalmazott meg néhány észrevételt.

A siratóénekek mint a gyász kifejezési formái, ha nem is jelentős mértékben, de egyaránt megtalálhatóak az Ószövetség történeti, prófétai és tanítói könyveiben, tehát szorosan hozzátartoznak az ószövetségi zsidó nép történelméhez.

⁴⁸ Rózsa Huba: *i. m.* 33.

⁴⁹ Ld. *Szent Biblia, azaz: Istennek Ó és Új Testamentumában foglaltatott egész Szent Írás*. Magyar nyelvre fordította Károli Gáspár. Magyar Bibliatanács, Budapest 1907, valamint az *ÚjRevKároli* 2011.

⁵⁰ *Biblia Hebraica Stuttgartensia*. Ed. Elliger, Karl – Rudolph, Wilhelm. Vierte, verbesserte Auflage. Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart 1990.

⁵¹ Domján János: A Krónikák második könyvének magyarázata. In: *A Szentírás magyarázata. Jubileumi kommentár. I. kötet. Általános tájékoztató a Szentírásról. Az Ószövetség könyveinek magyarázata. Genézis–Jób könyve*. A Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest 1995, (445–462) 461. Ld. még <http://biolka.ro/upload/Jubileumi%20Kommentar.pdf>, (744–778) 776 (2019. jan. 8.).

A siratóénekeknek megnevezései következetlenségről tanúskodnak a teológiai irodalomban. A kutatók felváltva használják a „siratóének”, „siratódal”, „gyászének”, „gyászdal” fogalmakat a gyászhoz kapcsolható énekekre. Megkülönböztetési és rendszerezési szempontból a következő kifejezéseket lehetne inkább használni:

1. *gyászkiáltás*: a haláleset alkalmával felhangzó „Jaj, atyám!”, „Jaj, nővérem!”, „Jaj, uram!” felkiáltások;
2. *gyászének*: a nem prófétai iratokban megemlített halálesetre szerzett ének;
3. *siratóének*: a prófétai irodalomban található gyászhoz kapcsolódó énekek.

A qínáh-strófa vizsgálata rendjén Kustár Zoltán megállapítása látszott igazolódni, amely szerint a Biblia világtól minket a nyelv és a mögötte meghúzódó gondolkodásmód választ el.⁵²

Az általunk használt kutatási eredmények a következőre engednek következtetni a qínáh-strófával kapcsolatban: az ószövetségi irodalomban megtalálható két dávidi gyászének nem szolgáltat példát arra, hogy a siratóénekek formái a korábbi keletkezésű gyászénekek formáit követik. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a qínáh-strófának prófétai irodalomban való használata nem a zsidó gyászénekek formájára vezethető vissza, csupán azt, hogy ezt az Ószövetség anyagából egyértelműen nem lehet kimutatni. Ugyanakkor nem állnak rendelkezésünkre azok a gyászénekgyűjtemények sem, amelyekre az Ószövetség utal, és amelyek segíthetnének e kérdés tisztázásában.

A jajmondások formai elemzése rendjén azt láthattuk, hogy a gyászkiáltásokban megjelenő „jaj” az emberi fájdalom vagy félelem kifejezésére szolgál, míg az Ámós próféta könyvében olvasható jajmondások esetében – a formai egyezés ellenére – a jajok inkább a próféta felháborodásának kifejezésére szolgálnak a nép vagy egyes személy bűnös magatartása miatt, s ugyanakkor feddő célzatúak.

A gyász kifejezése szükségszerű velejárója volt a zsidó nép életének, de amint azt a gyászénekek és gyászkiáltások ószövetségi előfordulásai is mutatják, az Isten és ember történetében nem a halálnak, hanem az életnek kell nagyobb hangsúlyt kapnia.

---

⁵² Kustár Zoltán: *i. m.* 241.

Felhasznált irodalom

- Biblia*. Fordította Károli Gáspár. Újjonnan revideált kiadás. Veritas Kiadó 2011.
- Biblia. Istennek az Ószövetségben és Újszövetségben adott kijelentése*. Magyar nyelvre fordította és revideálta a Magyar Bibliatársulat Szöveggondozó Bizottsága. Kiadja a Magyar Bibliatársulat megbízásából a Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest 2016 (a 2014. évi első kiadás utánnomása).
- Biblia*. Kecskeméthy István fordítása. CE Koinónia Kiadó, Kolozsvár 2009.
- Biblia Hebraica Stuttgartensia*. Ed. Elliger, Karl – Rudolph, Wilhelm. Vierte, verbesserte Auflage. Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart 1990.
- Biblia magyarász jegyzetekkel*. Kiadja a Magyar Bibliatársulat megbízásából a Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest 1996 (az 1975-ös Újfordítású Biblia 1990-ben revideált változata).
- Szent Biblia, aszaz: Istennek Ó és Új Testamentumában foglaltatott egész Szent Írás*. Magyar nyelvre fordította Károli Gáspár. Magyar Bibliatanács, Budapest 1907.
- Szent Biblia, aszaz: Istennek Ó és Új Testamentomában foglaltatott egész Szent Írás*. Magyar nyelvre fordította Károli Gáspár. Az eredetivel egybevetett és átdolgozott kiadás. Kiadja a Brit és Külföldi Biblia-Társulat, Budapest 1908.
- Szent Biblia, aszaz: Istennek Ó és Új Testamentumában foglaltatott egész Szent Írás*. Magyar nyelvre fordította Károli Gáspár. Magyar Bibliatanács, Budapest 1991 (az 1908-as revideált szöveg változatlan utánnomása).
- *
- Bajusz Ferenc: Jaj, jajszó. In: Bartha Tibor (szerk.): *Keresztyén bibliai lexikon*. I. kötet. Kálvin János Kiadó, Budapest 1993, 709.
- Ben-Amos, D.: Folklore in the Ancient Near East. In: Freedman, D. N. (ed.): *The Anchor Bible Dictionary*. Doubleday, New York, NY 1992, 2933.
- Bodó Sára: Gyászidőben. A gyászolók lelkigondozásának lehetőségei. Kálvin Kiadó, Budapest 2013.
- Davis, Craig: *Dating the Old Testament*. RJ Communications, New York 2007, 200. Ld. https://books.google.ro/books?id=AQhvp9qtzNEC&printsec=frontcover&hl=ro&source=gb_s_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (2018. dec. 6.).
- Diósi Dávid: „Hivassátok a siratóasszonyokat, hadd jöjjenek, ... akik jól tudnak sírni!” (Jer 9,16). Halottsirató az ószövetségi Szentírásban. In: *Studia Theologica Transylvaniensia* 13. (2010/1), 59–75.
- Domján János: A Krónikák második könyvének magyarázata. In: *A Szentírás magyarázata. Jubileumi kommentár. I. kötet. Általános tájékoztató a Szentírásról. Az Ószövetség könyveinek magyarázata. Genézis–Jób könyve*. A Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest 1995, 445–462. Ld. még <http://biolka.ro/upload/Jubileumi%20Kommentar.pdf>, (744–778) 776 (2019. jan. 8.).
- Durkheim, Émile: A vallási élet alapformái. In: Simon Róbert (szerk.): *A vallástörténet klaszifikusai*. Osiris Kiadó, Budapest 2003, (577–591) 578–579.
- Hézszer Gábor: *A pásztori pszichológia gyakorlati kézikönyve*. Kálvin János Kiadó, Budapest 1995.
- Kállay Kálmán: Az Ótestamentom felfogása a halál utáni életről. Bibliai vallástörténeti Tanulmány. In: *Theologiai Szemle* 2. (1926/1–2), 586–677. Ld. még ennek különnyomatát: Kállay Kálmán: *Az Ótestamentom felfogása a halál utáni életről*. Debrecen 1926, 32.

- Kállay Kálmán: Jeremiás próféta élete és működése a Biblia filológiai és történeti kritikája alapján. In: *Theológiai Szemle* 1. (1925), (290–310) 292.
- Kálvin János: Az Urat keressétek, akkor élni fogtok! Kálvin János magyarázata Ámósz próféta könyvéhez. Ford. Tóth Kálmán. Kálvin János Kiadó, Budapest 2002.
- Kéki Imre: Gyász: In: Bartha Tibor (szerk.): *Keresztyén bibliai lexikon*. I. kötet. Kálvin János Kiadó, Budapest 1993, 533.
- Kustár Zoltán: Az ókori Izráel társadalma – Történeti bevezetés. In: *Theológiai Szemle* 55. (2012/4), 241–242.
- Muntag Andor: *Ámósz próféta könyve*. A Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, Budapest 1978.
- Nagy Antalné Kulcsár Erzsébet: Sámuel második könyve magyarázata. In: *A Szentírás magyarázata. Jubileumi kommentár. I. kötet. Általános tájékoztató a Szentírásról. Az Ószövetség könyveinek magyarázata. Genézis–Jób könyve*. A Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest 1995, 352–375). Ld. még <http://biolka.ro/upload/Jubileumi%20Kommentar.pdf>, (573–615) 574. (2019. jan. 4.)
- Niditch, Susan: *Oral World and Written Word: Ancient Israelite Literature*. Library of Ancient Israel. Westminster John Knox Press, Louisville, KY 1996.
- Oláh János: *Judaiztika 2. Az életút szertartásai és eseményei*. Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem. Filium Kiadó, Budapest 1999, 72.
- Rózsa Huba: *Az Ószövetség keletkezése*. II. kötet. Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest 1996.
- Shipp, Marc R.: *Of Dead King and Dirges: Myth and Meaning in Isaiah 14,4b–21*. Brill, Leiden–Boston, MA 2002.
- Szabó Andor: Ámós könyvének magyarázata. In: *A Szentírás magyarázata. Jubileumi kommentár. II. kötet. Az Ószövetség könyveinek magyarázata. Zsoltárok könyve–Malakiás könyve*. A Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest 1995 (870–881) 876. Ld. még <http://biolka.ro/upload/Jubileumi%20Kommentar.pdf>, (1577–1598) 1588 (2019. jan. 6.).
- Szalkay László: Siratóénekek. In: Bartha Tibor (szerk.): *i. m.* II. kötet. Kálvin János Kiadó, Budapest 1995, 489.
- Szigeti Jenő: Az Ószövetség felfogása a halál utáni életről. In: Pócs Éva (szerk.): *Lélek, halál, túlvilág. Vallásntológiai fogalmak tudományközi megközelítésben*. Balassi Kiadó, Budapest 2001, 68–80.
- Tussay János: Királyok első könyvének magyarázata. In: *A Szentírás magyarázata. Jubileumi kommentár. I. kötet. Általános tájékoztató a Szentírásról. Az Ószövetség könyveinek magyarázata. Genézis–Jób könyve*. A Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest 1995, 376–403 392. Ld. <http://biolka.ro/upload/Jubileumi%20Kommentar.pdf>, (615–667) 647. (2019. jan. 5.).
- Ürge Alajos (szerk.): *Héber–arám–magyar bibliai szótár*. Ford. Liptay György. OMC Kiadó, Bécs 1993.
- Westermann, Claus: *Az Ószövetség teológiájának vázlatja*. Ford. Fórisné Kallós Éva. Budapesti Református Teológiai Akadémia, Bibliai és Judaiztikai Kutatócsoport, Budapest 1993.

This paper discusses the lamentation genre of the Old Testament literature. Lamentation is connected to mourning, and can be found in the historical, prophetic and wisdom literature of the Old Testament. The genre is closely associated with the history of biblical Israel. Research concluded that the two dirges of David are unlikely to follow ancient *qînâ*-compositions. Nonetheless, this does not mean that the *qînâ*-texts in prophetic literature would not derive from early Israelite sources. However, positive evidence in this regard remains inconclusive due to our lack of access to those ancient sources mentioned in biblical literature.

Keywords: dirges, lamentations, mourning, *qînâ*.